

TOLDI MIKLÓS OLASZORSZÁGBAN.

A Toldi-kérdés irodalmunknak egyik legtöbbet vitatott problémája. Feleslegesnek véljük a különböző hipotézisek felsorolását, amelyek mind a monda eredetét akarták megmagyarázni, mert ezek csak azt bizonyítják, hogy a kutatás még nincs lezárva.¹ Mivel történeti mondáról van szó, a probléma egyformán érdekli a folklore, irodalomtörténet és történelem tanulmányozóit. Az első két tudományágnak ezt a kérdést illető feladatát már pontosan megjelölte Solymossy Sándor.² Ő arra az eredményre jutott, hogy a Toldi-monda nem magyar eredetű s nem is tartalmaz népmondai elemeket, hanem csaknem minden mozzanata a külföldi lovag-epika terméke, amelyhez Ilosvai Selymes Péter a magából semmit sem adott.

Még Solymossy Sándor elméletének elfogadása esetén is, amikor a történetírásnak látszólag már alig lehet szava a tisztán irodalomtörténetinek tekintett probléma megoldásánál, eldöntetlen, hogy miért éppen Toldi Miklós nevéhez kapcsolódtak az egyes epizódok? Az énekszerző miért az ő nevét örököltette meg? Íme: a Toldi-kérdés tanulmányozásánál a történeti szempont semmiképpen sem mellőzhető. Az alapvető kérdésre csak a történeti Toldi Miklós életének minél részletesebb felállításával válaszolhatunk.

E tekintetben Szilády Áron kutatásai ma már átmentek a köztudatba.³ Tanulmányának megjelenése az irodalomkedvelők számára valóságos esemény volt, mert meggyőzőleg igazolta Arany János sejtését. Egyik-másik megállapítása, pl. a flórenci követség, azóta tévedésnek bizonyult, azonban még ma is az ő adatgyűjtő munkája a kiindulási alap, amelyhez a későbbi kutatók semmi lényegest sem tudtak hozzátenni.⁴ Eszerint: Toldi Miklós 1320 körül született Bihar megyében; 1354: pozsonyi alispán és várnagy; 1365: mint zsoldosvezér Olaszországban tartózkodik; 1372: Heves megye főispánja; 1375: Bihar megye főispánja; 1383 és 1385: Szabolcs megye főispánja. Olyan adatot, amely Toldi Miklós rendkívüli erejét bizonyítaná, eddig nem sikerült találni.

*

¹ A különböző elméleteket ismerteti és a Toldi-kérdés bibliográfiáját is közli Pintér Jenő: *A magyar irodalom történelének kézikönyve*. Budapest, 1921. I. kötet. 158. l.

² *A Toldi-mondához*. Ethnographia. 1918. évf.

³ *Régi magyar költők lára*. IV. köt. Budapest, 1883. 347. kk. ll.

⁴ Legtöbb figyelmet még Weirner Mór tanulmánya érdemel: *Adalékok Toldi Miklós életrajzához*. Akadémiai Értesítő. 1913. évf.

Ha fölfejtjük az adatokat, amelyek a történelem Toldi Miklósának életéről szólnak, pályájának legszembeötlőbb vonásait a következőképen rajzolhatjuk meg. Nem egyszerű köznemesi, hanem vagyonos s amellett előkelő rokonai összeköttetésekkel dicsekvő családból származott. Mint legfiatalabb fiú nem maradt otthon apja birtokán gazdálkodni, ami a legidősebb testvér feladata volt, hanem beállott egy előkelő főúr szolgálatába. Ennek környezetében, a nemes ifjaknak ebben a szokott iskolájában, az átlagnál több ismeretet szerezhetett — amit «magister» címe is bizonyít, ha ugyan ez nem valami magasabbfokú iskolázottságnak bizonyítéka — sőt könnyen beletanult a megyei közigazgatás gyakorlatába is. Úra mint pozsonyi főispán a gondjára bízott megye minden ügyének elintézésére, mint teljesen megbízható emberét, alispánjává és várnaggyává tette. Csak rövid ideig volt ennek a főúrnak a szolgálatában. Mint teljesen szabad ember szerződésének letelte után már a leghatalmasabb egyházi főúr, az esztergomi érsek udvarába lépett át, ahol ugyanazon familiárisi viszony fűzte urához, mint korábban a pozsonyi főispánhoz. Működése azonban itt már sokkal inkább vitézi jellegű. Az érsek miles-e volt, ellátását pénzben és élelemben az érsektől kapta, aminek fejében nem valamely birtok gazdasági vezetését kellett elvégeznie, hanem az esztergomi udvarban az érsek legszemélyesebb környezetéhez tartozó lovag gyanánt élt,¹ mint — mondjuk — hivatásos katona; életét igazán kardjával tartván fenn. Ezután — egyelőre meg nem állapítható módon — Olaszországba jutott, ahol zsoldos csapatvezéri minőségében mint a maga ura működött. Hazatérve egyszerre feljutott a legmagasabb polcra, ahová saját erejével, vitézi kiválóságával csak felemelkedhetett valaki, a király személyes környezetébe. Az udvarban eddig is megfordulhatott nem egyszer, mikor még másnak szolgálatában állott, de most már a király milese lett,² tagja az uralkodó «familiájának», állandóan az ő közvetlen környezetében tartózkodván. Itt alkalma nyílott ura bizalmát elnyerni, aminek határozott bizonyosága, hogy több megye főispáni méltóságát elnyerte a szokásos gazdag jövedelmekkel, anélkül, hogy ez nagy elfoglaltságot jelentett volna számára, mert most már ő állított maga helyett alispánt a megyei közigazgatás vezetésére. Nagyobb országos méltóságot nem kapott ugyan, államférfíúi bölcsességének talán nem sok jelét adta, de — aminek a különböző nevek (miles, dominus, comes) az ismertető jegyei — bizonyára annál inkább vitézségének.

¹ A miles terminus technicusnak a magyar lovaggal való egyenértékűségét már Wertner Mór is helyesen felismerte: *id. m. Akadémiai Értesítő*, 1913. évf.

² *A gróf Csáky-család története*. I. köt. Oklevéltár. 154. kk. II.

El kell ismernünk, hogy ez az életpálya nem azonos az Ilosvai-féle feldolgozás hősenek életével, viszont az alap: önerejével, vitészségével, összeköttetések nélkül felküzdeni magát a király udvarába, olyan, amelyre a mondai elemek, akár magyar, akár más, külföldi eredetűek, könnyen lerakódhattak.

*

Ennek a vázlatos képnek pontosabb kidolgozása csak megbízható adatok összegyűjtése után lehetséges. Ismerjüka Toldi-család XIII—XIV. századi történetét¹ s annál szembetűnőbb Toldi Miklós ifjúságáról szóló ismereteink hézagosa volta. E tekintetben a kutatás éppen nem látszik eleve meddőnek, noha az sem valószínű, hogy egyenesen a fiatal Toldiról szóló oklevél fog a kutató kezébe kerülni. Az egész kérdés lényegét — hogyan lehet legjobban biztos adatokat találni egy-egy középkorban élő egyéniség életére — legjobban Karácsonyi János ismerte fel, mikor rámutatott arra, hogy nem a földrajzi kapcsolat alapján kell magyarázni, vajjon lehetett-e egy biharmegyei származású nemes ember pozsonyi alispán, hanem azon személyes viszony kutatásával, amely az illetőt valamely előkelő pártfogójához fűzte.²

Ma már egész világosan áll előttünk az a kötelék, a familiarisi viszony, amely középkori társadalmunk tagjait egymáshoz fűzte.³ Ebben az irányban kellene kutatni és sok adat alapján megismerni azok szereplését, akiknek alkalmazottja volt mint alispán vagy mint miles s így a környezet ismerete révén keresni a reávonatkozó adatokat. De ez a vizsgálódás a középkori történet terén csak nagyon széleskörű levéltári kutatás alapján, hatalmas és teljes oklevéltudományok segítségével lehetséges. S amíg el nem készülnek, nagyon fáradságos és bizonytalan a munka, sőt Toldi Miklós olaszországi tartózkodása előtti életének pontosabb földerítése lehetetlen is.⁴

*

¹ Karácsonyi János: *Toldy Miklós származása*. Katholikus Szemle. 1899. évf.

² «Toldy Pozsony megyében Medgyesy Simon főispán alispánja és várnagya volt, ki szintén tiszántúli férfiú és Szatmár megyében az aranyos-medgyesi hatalmas uradalom földesura vala. Ez nevezte tehát ki Toldy Miklóst pozsonyi alispánnak és várnagynak, ennek szárnyai alatt kezdett emelkedni s ha valaki meg akarja állapítani azt, részt vett-e valóban Toldy Miklós a nápolyi hadjáratban? azt legkönnyebben úgy érheti el, ha Medgyesy Simonnak, Toldy Miklós első gazdájának útjait kutatja.» *Id. j.* 758. l.

³ Szekfü Gyula: *Szerviensek és familiarisok*. Akadémiai Értek. Tört. Tud. Köréből. XXIII. köt. 3. sz.

⁴ Felesleges nehézséget okozhatna még a főispán és alispán elnevezések felcserélése, amely hibába, pl. a *Gróf Zichy-család okmánytárána* (IV. köt. 243., 304., 308. l.) szerkesztői is beleestek, amikor a regesz-

Szintén nem eléggé tisztázott még Toldi Miklósnak olaszországi szereplése. A már ismert adat szerint 1365-ben az angol és magyar harcosokból álló, ú. n. «fehér csapat»-nak egyik vezetője volt.¹ Mindenestre nem kis mértékben volna fontos erről a szereplésről bővebb adatokat találnunk. A kérdés az, vajjon lehetséges-e ez s remélhető-e? Erre pedig határozott igennel kell válaszolnunk. K. H. Schäfer a Görres-Gesellschaft megbízásából szinte emberfeletti szorgalommal összegyűjtötte az olaszországi különböző szűzvár hatalmak szolgálatában álló német zsoldosokra vonatkozó adatokat s öt kötetre tervezett nagy munkájának I–II. kötetében a pápai, III. kötetében pedig a gibellin-párti Pisa és Lucca városi levéltárakban találtakat ki is adta már.² Bennünket legelsősorban Schäfernek a közlött anyag provenienciájára vonatkozó megjegyzései érdekelnek, amelyekből kitűnik, hogy az összes zsoldosok jegyzékét az egyes államok közigazgatási hatóságainak számadáskönyvei, amelyeknek a pápai kúriában «Introitus et exitus», Flórencben és Luccában «Camera», Pisában «Provisiones» a neve, évről-évre, a kifizetett zsold bejegyzésével kapcsolatban tartalmazzák. Ezek a számadáskönyvek természetesen óriási nagy tömeget képviselnek (Pisában, pl. a XIV. századból 114 hatalmas kötet van), amelyekből a szerkesztő természetesen csakis a szorosán tárgyára vonatkozó, német anyagot adta ki, de egyes megjegyzéseiből kitűnik, hogy az ott szerepelt magyarokra is vannak feljegyzések, még pedig olyanok, amelyek eddig előttünk ismeretlenek voltak.³ Mivel a német tudós feladatának és érdeklődésének körén kívül esett a magyar vonatkozású anyag összegyűjtése, ezt a fáradságos munkát nekünk kellene elvégezni. Ilyen módon minden emberi számítás szerint, Toldi Miklós személyét és szereplését illusztráló anyag is fog még előkerülni, még pedig először legbiztosabban Flórenc levéltárából s azután az ottani anyag nyújtotta útmutatás alapján esetleg máshonnan is.

Addig is, amíg ez megtörténik, Schafer könyvének alapján —

tákban a comest alispánnak fordították. Még különösebb, hogy Wertner Mór *Adalékok a XVI. századbeli magyar világi archontológiához*. Történelmi Tár. 1907. évf. 59. l.) nyomukban baladva, szintén alispánnak nevezi Toldit. A comes ekkor mindig főispánt jelent, az alispán neve mellett pedig mindig vicecomes van kitéve. Hasonlóképen tévesen tartja Wertner Mór Toldit gómöri alispánnak. [U. o. 9. l.]

¹ Anjoukori diplomáciai emlékek. II. köt. 625. l.

² *Deutsche Ritter und Edelknechte in Italien während des 14. Jahrhunderts.* — *Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte.* XV. 1–2. XVI. k. Paderborn, 1911.

³ I. k. 78. l. Az 1357. évben pápai szolgálatba álló magyar lovagokról van szó, akik «unter einem Grafen Nikolaus aus Ungarn» jöttek. Vajjon nem a mi Toldi Miklósunk ez?

per analogiam — indirekt adatok alapján kell megkísérelnünk Toldi Miklós katonai szereplését kissé pontosabban megvilágítani. Az ugyanis kétségtelen, hogy egy olaszországi magyar zsoldos csapat vezére szereplésének külső formái alapján véve ugyanolyanok lehettek, mint a többi külföldi származásúé, hiszen ez a zsoldért teljesített szolgálat nivoltából önként következik.

Az olasz közjegyző előtt «potens milites, dominus Hugo de Mortimer capitaneus generalis Albe Societatis, dominus Nicolaus Comes de Thodi Ungarus, necnon egregii et potentes viri Andreas de Belmonte, Johannes Birche Conestabilis Ugynus Ecton» jelentek meg, hogy az egész csapat nevében megbízottjaiknak felhatalmazást adjanak. A Toldi Miklós neve melletti «dominus» nem pusztán udvariassági kifejezés. Schäfer megállapítja, hogy jelentése általában egyenértékű a «lovaggal», az előírt szertartások között lovaggá ütött vitézt megillető címmel, amely tehát Toldi Miklós magyarországi «miles» címének csupán más kifejezése. A comes elnevezéssel pedig a XIV. századi olasz terminológia a legelőkelőbb főúri körökből, így a német grófi családokból származókat szokta megjelölni.¹

Toldi Miklós nem volt az egész «alba societas» vezére: ezt a tisztséget az angol Mortimer viselte. Capitaneus generalis volt az egész pápai haderő parancsnokának a neve s így világos, hogy oklevelünkben is ez a cím Mortimer neve mellett azt fejezi ki, hogy ez intézte a két külön elemből előállott nagyobb csapat egységes vezetését. Mivel pedig Toldi mindjárt ő utána s a conestabilisnek nevezett zászlóaljparancsnok előtt következik, e rangsorból is könnyen megállapítható, hogy ő a csapat magyar vitézeinek parancsnoka volt, aki — amíg az angolokkal szorosabb együttműködésre nem léptek — önállóan vezette csapatát. Egy-egy zászlóalj (banneria, banderia), amelyre a lovagsapatok oszlottak, létszáma különböző volt. Volt 80—100 főből álló, de legszigorúbb számítással is, legalább 20—25 lovasból állott. Középkori fogalmak szerint, nehéz lovasságról lévén szó, taktikai értéke nem volt csekély s Toldi állása is jelentős, még ha csak egy ilyennek is lett volna a parancsnoka. Toldi azonban sokkalta nagyobb tömeg katonaság felett parancsnokolt, amint azonnal látni fogjuk.

Magának az oklevelnek tartalma azt a — a zsoldos csapat életében bizonyára nagyon fontos — tényt örökíti meg, amikor elszereződött egy szuverén szolgálatába. A felsoroltak a nápolyi királynővel és a pápai sereg főparancsnokával, Albornoz-i Egyed bíboros, pápai legátussal való

¹ U. o. 108. skk. 1.

tanácskozások folytatására adtak meghatalmazást a megbízottaknak. A legátus ugyanis, amint más forrásokból tudjuk, ekkor nagy előkészületeket tett hadjárata sikeres folytatására s az «alba societas»-t valóban zsoldjába is fogadta.

Kutatóink figyelmét valahogyan elkerülte, hogy már rég megjelent nyomtatásban ennek a végleges szerződésnek teljes szövege is.¹ Ebből pedig kiderül az a bennünket közelről érdeklő tény, hogy a csapat 5000 főből állott, amelyből 3000 jól és kellőleg felszerelt, 1000 pedig gyalogos volt. Az angol és magyar vitézek száma arányának megállapítására elfogadható támaszt nyújt azon parancsnokok nemzetiségének vizsgálata, akik 1365 január 14-én egy mezőn a végleges szerződésre tették a csapat nevében az esküt — miután a közjegyző által «instrumento . . . de verbo ad verbum lecto et vulgarizato» — s «akik a societast képviselni szokták» és a szerződést pecsétjeikkel is megerősítették. Szerepel pedig itt névszerint felsorolva s nevük mellett az «Ungarus» vagy «de Anglia» pontos megjelöléssel Mortimeren és Toldin kívül és után 29 angol s 10 magyar parancsnok. Nagyon valószínű, hogy az alattuk álló sereg megoszlása is hasonló volt, azaz az egésznek egy harmada, tehát kb. 1600 ember volt magyar származású. Ilyen tömeg parancsnoka pedig nem lehetett közepes katonai érdemű ember.

A «fehér csapat» hat hónapra állott az egyházi állam és Johanna királynő szolgálatába. Kötelezte magát, hogy ezen idő alatt harcolni fog urai minden ellensége, főleg azonban Annichinus de Bongardo serege ellen. A vitézek feltétlen engedelmességet fogadnak. A hat hónapi szolgálati idő letelte után 20 nap alatt eltávoznak az egyházi állam területéről s öt évig nem viselnek mostani uraik ellen háborút. Viszont ők is kikötötték, hogy nem tartoznak a tengeren átkelni vagy szigetre menni, továbbá Flórenc, Pisa, Siena elleni háborúra sem kötelezhetők. Megfogadták, hogy illő áron fognak élelmiszert stb. bevásárolni, a háború folyamán több pénzre, város bevételénél külön jutalomra igényt nem támasztanak, viszont az ellenség fegyverei, a foglyok, hadizsákmányok az övék lesznek. Sem levél, sem követ útján nem érintkeznek az ellenséggel. A csapat mindig együtt marad, csak nagy szükség esetén szabad egységét megbontani. Kapott pedig a sereg félévi szolgálatért összesen 160,000 arany forintot. Ennek a szolgálatnak a letelte után² Toldi nem

¹ Theiner: *Codex diplomaticus domini temporalis Sanctae Sedis* II. k., 419—26. l.

² A «fehér csapatnak» az 1365. év folyamán a pápai szolgálatban vívott harcait röviden ismerteti Schäfer: *id. m.* I. k. 94. l. — Külön részletes monográfia is foglalkozik e zsoldos csapattal: Temple-Leader e G. Marcotti: *Giovanni Acuto*. (Sir John Hawkwood) Firenze, 1889. Ez a mű azonban — sajnos — nem állott rendelkezésünkre.

maradhatott sokáig Olaszországban, mert 1366-ban már otthon van s gömöri főispán.

A zsoldos szolgálatot nem szabad a mai állapotok után ítélve, megalázóan tartanunk. A hatalmas dinasztia, Hugó, vienne-i dauphin, tiltakozóan és önérzetesen jelentette ki, hogy ő nem mint a birodalom vazallusa, hanem mint zsoldos, stipendiarius vett részt VII. Henrik hadjáratában, vagyis azoknál sokkal függetlenebbnek érezte magát. A XIV. században a cseh király francia, a savoyai gróf pedig pápai zsoldban állott. A XIV. századi zsoldos csapat még nem a későbbi szedett-vedett népség volt, hanem komoly, harcos elem, amelyről az olasz krónikások sok elismeréssel szóltak. A zsoldosok hűségesen szolgáltak uruknak, megegyezés és jog szerint, mint bátor harcosok fejedelmüknek. Bizonyos kedvező anyagi feltételek szükségesek is voltak, hogy teljes fegyverzettel, jó lóval jelenjék meg az illető vitéz, mert csak így állhatott szolgálatba. A nehézfegyverzetű külföldi lovagság volt az olaszországi seregek magva, mellette a belföldi elemből a csekélyértékű gyalogság és könnyű lovasság került ki. A harcmodor ekkor még olyan, mint a korai középkorban általában: változó a vezér *egyénisége* szerint. Csendes napokban nem volt ritka a harcjáték sem a városok piacterén. Sok páros viadalnak maradt fenn emlékezete.

Természetes, hogy ezt az elit-katonaságot jól meg is kellett fizetni. A zsold változó volt. 1350—60 között egy pápai szolgálatban álló conestabilis havonta átlag 20 forintot, egyszerű lovas pedig 7 forintot kapott. Az arány azonban mindenkor ugyanaz volt: a parancsnok zsoldja háromszorosa a nehéz lovasénak. Ismert nevű, vitéz lovas zsoldján kívül még külön magas jutalmat is nyert s ezért is fontos volna pontosan ismernünk a különböző számadáskönyvekből Toldi zsoldját, mert ennek a szokottnál nagyobb volta egyenes bizonyítéka volna kiváló katonai értékének. De még az egyszerű zsold is szokatlanul nagy összeg volt. Pl. a bolognai egyetem egyik tanára a XIII. század végén évi 33 forint fizetést kapott, a kiterjedt adminisztrációjú egyházi állam kincstárnokának, pénzügyminiszterének összes fizetése pedig havi 8 forint volt. Különösen nagy értéke volt azonban a pénznek a magyarországi állapotok között, ha meggondoljuk, hogy a birtok eladásáról szóló oklevelekben mily csekély összegek szerepelnek.

MÁLYUSZ ELEMÉR.